

המגדר הנאלם: התייחסות העבודה הסוציאלית אל הגבר כלקוח

נחמי באום

ההתייחסות לסוגיית המגדר בעבודה סוציאלית כפי שהיא באה לידי ביטוי בספרות המקצועית, בכנסים מקצועיים ובתוכניות החינוך וההכשרה לעבודה סוציאלית, מראה שיעקר תשומת הלב מכוונת לאוכלוסיית הנשים כלקוחות או כמטופלות, ואילו ההתייחסות לצרכים, לקשיים ולבעיות של גברים לוקה בחסר. במאמר זה נעשה ניסיון לבחון מה מונע מעובדים סוציאליים להבחין בסבלם של גברים. אחת הטענות המוצגות בהרחבה בספרות התיאורטית, הקלינית והמחקרית על כמה סוגים של מעברי חיים, היא שגברים מגיבים אחרת מנשים לאובדנים הכרוכים במעברים אלה. ההבדלים בתגובות מתבטאים בשלושה היבטים עיקריים: מתי גברים מתחילים את תהליך האבל, איך הם מתאבלים, ועל מה הם מתאבלים. המאמר קורא להכיר באוכלוסיית הגברים כאוכלוסיית יעד, ולהעלות את הרגישות של העובדים סוציאליים ושל סטודנטים לעבודה סוציאלית לשונות מגדרית, על מנת לתת טיפול מתאים לצרכים של כל אדם, אישה או גבר.

התייחסות העבודה הסוציאלית אל הגבר כלקוח

בקוד האתי של העבודה הסוציאלית מופיעה המחויבות לעזור לכל אדם בצורה שווה ללא הבדלי מין, גיל, צבע, דת ולאום. תשומת לב רבה הושקעה בניסיון למלא מחויבות זו ברגישות ובאופן שיענה על צורכי האנשים בכל התחומים הנוגעים לגיל (פלג-אורן, 2002; Ellis, 1996), צבע וגזע (Ben-David & Ben-Ari, 1997; Proctor & Davis, 1994), דת ולאום (אלקרנאוי, 1998; Haj-Yahia, 1995). גם המגדר זוכה בעשורים האחרונים לתשומת לב רבה בספרות העבודה הסוציאלית מבחינה תיאורטית, קלינית ומחקרית. אלא שבחינה זהירה של המגדר בספרות מגלה הבדל ניכר בהתייחסות אל נשים ואל גברים.

הבדל זה ניכר בדיקה פשוטה (ואולי אף פשטנית במקצת) שערך קוסברג (Kosberg, 2002). הוא בחן את המאמרים ואת סקירות הספרות שהתפרסמו בכתב-העת *Social Work* ובכתב-עת המתמקד בחינוך לעבודה סוציאלית (*Journal of Social Work Education*), ועל סמך בדיקה זאת הוא טוען שהספרות בעבודה

סוציאלית (במהלך שנות ה-90 עד תחילת שנות ה-2000) היא בעלת גישה נשית, ושמאמרים וספרים רבים מתמקדים בצרכים, בבעיות ובהעצמה של לקוחות ומטופלות נשים. קוסברג (Kosberg, 2002) טוען שבהשוואה למאות כותרות מאמרים שהתייחסו לנשים בכתבי-עת אלה בעשור האחרון, רק כ-25 כותרות מאמרים התמקדו בגברים.

תמונה דומה מתקבלת מבדיקה פשוטה של מאמרים ושל סקירות ספרות שהופיעו ב-15 השנים האחרונות (בין השנים 1988–2003) ב"חברה ורווחה", שהוא כתב-העת המרכזי של עבודה סוציאלית בארץ. נבדקו כל המאמרים וסקירות הספרות שכותרותיהם העידו על כך שבמרכז עניינם עומדים גברים ו/או נשים, או הבדלי מגדר (כל המאמרים שכותרתם התייחסה לגבר, אישה, או מגדר). מבדיקה זאת התקבלה התמונה הבאה: 38 מאמרים נכתבו על נשים, כולל גיליון מיוחד של "עבודה סוציאלית" שהופיע בשנת 2002, גיליון שהוקדש לעבודה סוציאלית עם נשים וכלל 7 מאמרים על נשים. ב-9 מאמרים בלבד התייחסה הכותרת לגברים, מתוכם ארבעה עסקו בהשוואה בין נשים לגברים ורק חמישה עסקו ישירות בגברים: "אבהות בשנות השמונים ובעתיד", "עבודה קבוצתית עם אבות במסגרת תוכנית יחדיו", "כשגבר פוגש אשה", "אלמנים הומואים – סקירת ספרות", ו"פדויי שבי ממלחמת יום הכיפורים".

בדיקת סקירות הספרים שהופיעו בשנים אלה בכתב-העת "חברה ורווחה" העלתה שמבין עשרות הספרים שנסקרו, 3 עוסקים בנשים ואחד מתמקד במגדר – "להיות שונה בישראל: מוצא עדתי ומין בטיפול" (עורכת: רבין, 1999). בדיקת תוכנם של המאמרים העלתה שאין בהם התייחסות ישירה אל גברים (כמוקד הדיון), וגם אלה העוסקים בשני המינים מתמקדים בעיקר בנשים ובמצוקותיהן.

במהלך שנות ה-90 ואילך מוקדשת תשומת לב רבה למגדר כמשתנה מרכזי. בארה"ב התפרסמו בשני העשורים האחרונים מאמרים וספרים רבים העוסקים בבעיותיהם ובצורכיהם הייחודיים של גברים במצבי אובדן (Martin & Doka, 2000) ובטיפול כפרט (Collison, 1981; Levant, 1990; Scher, 1990). הצבת המגדר כמשתנה בעל חשיבות מרכזית בתכנון התערבויות מקצועיות בעבודה סוציאלית הובילה להתייחסות מאסיבית לצורכיהן של נשים, לפיתוח דרכים לעזור ולהעצים נשים, הוצגו וטופחו תוכניות התערבות המתאימות לנשים, וכן הופנו משאבים רבים לפיתוח תוכניות לימודים המתמקדות במגדר. למרות שהמילה מגדר היא מילה כללית שמתייחסת לעצם ההבחנה בין המינים ולקטגוריות המיניות, נראה כי הפעילויות הלימודיות והטיפוליות-מקצועיות מתמקדות בעיקר בנשים. תוכניות הלימוד המתמקדות בלימודי מגדר בארץ באוניברסיטאות ובמכללות שונות הן לימודי "מגדר ונשים" כמושג אחד שאינו ניתן להפרדה. החינוך לעבודה סוציאלית באוניברסיטאות בארץ ובחו"ל מכיר בצורך להקדיש תשומת לב לשונות תרבותית

מתוך תפיסה, שעל מנת לעזור לאדם יש להכיר את מאפייניו, צרכיו ובעיותיו הייחודיות הנובעות ממוצאו התרבותי-חברתי. ההכרה בהבדלים שבין המינים עוררה את הצורך להכיר גם ב"רגישות מגדרית". אלא שבדיקה של הקורסים הנלמדים בבתי הספר לעבודה סוציאלית, הן בתוכניות לתואר ראשון והן בתוכניות לתואר שני, מגלה שמרבית הקורסים שעוסקים במגדר מכוונים לאוכלוסיית הנשים כלקוחות או כמטופלות, כמו לדוגמה: "נשים במצוקה התופעה ודרכי התערבות", "נשים בראייה רבת-תרבותית", "בריאות נשים: היבטים נפשיים התנהגותיים וחברתיים", ועוד.

הנושאים המוצגים בכנסים מקצועיים של עבודה סוציאלית מהווים גם הם מראה לתחומי ההתעניינות האקדמיים של אנשי המקצוע ולתוכניות ההתערבות הקיימות בשטח. בדיקה פשוטה של המושבים וההרצאות שנכללו בהם, וכן של הפוסטרים שהוצגו בכנס האחרון של העובדים הסוציאליים שהתקיים בספטמבר 2003, חושפת גם היא תמונה דומה. בבדיקה של שמות המושבים וכותרות ההרצאות והפוסטרים שהתייחסו אל גברים, אל נשים או אל מגדר נמצאו התופעות הבאות: ארבעה מושבים התמקדו בלקוחות על פי מגדר, אך גם מושבים אחרים (כמו המושב שהתמקד בבריאות ונקרא "לקוחות צרכני בריאות: בריאות נשים"), כללו בעיקר הרצאות שהתייחסו לבעיותיהן הייחודיות של נשים. המושבים שהתמקדו במגדר כללו בסך-הכול כ-20 הרצאות, כשמתוכן 3 בלבד התמקדו בגברים כאוכלוסיית יעד. מבין הפוסטרים שהציגו בצורה ויזואלית תוכניות התערבות שונות בתחומים שונים של העבודה הסוציאלית 18 התייחסו אל הלקוחות על פי מינם. מרבית הפוסטרים, 16 במספר, התמקדו בהתערבויות המיועדות לנשים, בעוד שני פוסטרים בלבד הציגו התערבויות המיועדות לגברים.

נראה שההתייחסות אל גברים בלימודי העבודה הסוציאלית, בספרות המקצועית של המקצוע ובתוכניות התערבות בשדה היא מוגבלת ומוטה. מעין בספרות בעבודה סוציאלית עולה שההתייחסות אל גברים, אם היא קיימת, מרביתה מתמקדת בגברים כמתעללים, מכים, אבות מנותקים, אסירים ועוד. גם ההרצאות ותוכניות ההתערבות כפי שהוצגו בכנס העובדים הסוציאליים מגלות שההתייחסות לגברים מצומצמת ביותר. אמנם, ישנם גברים שמתעללים בילדיהם, שמתנתקים מילדיהם, שמכים את נשותיהם ושיושבים בכלא. עם זאת, צמצום המיקוד בספרות לאוכלוסיות כאלה בלבד משקף תמונה סטריאוטיפית, וברוב המקרים שלילית, על גברים. נראה שההתייחסות של מקצוע העבודה הסוציאלית כמחקר, בתיאוריה ובפרקטיקה לצרכים, לקשיים ולבעיות של גברים המתמודדים עם מעברי חיים, משברים, מצבי לחץ, אובדנים ואתגרים נורמטיביים במהלך חייהם, לוקה בחסר.

ניתן למנות כמה סיבות לריבוי תשומת הלב שמוקדשת לנשים, ומיעוטה של זו המופנית לגברים. הסבר אחד קשור לעובדה שעבודה סוציאלית היא מקצוע נשי, וכי

הרוב הגדול של העובדים הסוציאליים היו והינן נשים. הסבר אחר מבוסס על התפיסה הפרופסיונלית הלגיטימית שמקצוע העבודה הסוציאלית מתמקד בטיפול באוכלוסיות חלשות, חסרות כוח, מדוכאות או מופלות, וכי בעבודה סוציאלית כמקצוע קיימת מודעות לכך שנשים כקטגוריה חברתית הן קבוצה חלשה, המופלה באופן שיטתי ומורחקת מהשתתפות מלאה ושוויונית בחברה (רבין וגור, 2002). הסבר נוסף קשור לעובדה שבעבודה סוציאלית, כמו בדיסציפלינות אחרות, ניכרת השפעה של תנועות ואידיאולוגיות פמיניסטיות, המאירות את הסטטוס של נשים בחברה ואת הדעות הסקסיסטיות הקדומות בתיאוריות השונות. הטענה המרכזית של השיח הפמיניסטי היא כי רוב רובו של הידע המחקרי מנסח אמיתות המתאימות לגברים, גם כאשר הדבר אינו מוצג בגלוי. כותבות פמיניסטיות בולטות כגיליגן (Gilligan, 1982), צ'ודורוב (Chodorow, 1978) ואחרות חשפו כיצד תיאוריות שונות המנוסחות כתקפות לכלל בני האדם מבוססות אך ורק על התנסויותיהם ותפיסותיהם של גברים. תנועות ואידיאולוגיות אלה תרמו רבות לתיקון עיוות זה שנמשך שנים רבות. כך למשל מסכמות נורמן ווילר (Norman & Wheeler, 1996) את המודלים העיקריים המשמשים בהוראה ובפרקטיקה של עבודה סוציאלית ושל מדעי ההתנהגות בכלל וטוענות, שמודלים אלה מוטים בצורה קיצונית להבנת התנהגותם ועולמם של גברים, ולכן אינם מאפשרים הבנה של התנהגותן של נשים, ובנוסף הם גורמים להערכה ולאבחון שגויים של התנהגות זאת. חשיבותן של תפיסות אלה לתיקון העיוות התיאורטי, המחקרי והקליני אינה מוטלת בספק, ועם זאת כדאי לבחון אם במקרים מסוימים הן אינן עלולות לגרום להטיה של נקודת המבט.

הסבר אפשרי אחר לתשומת הלב המועטת המופנית לגברים לעומת תשומת הלב הרבה שמוקדשת לנשים מתבסס על הטענה שנשים סובלות יותר מגברים ממצוקות ומבעיות רגשיות ונפשיות (Corney, 1990; Gove & Tudor, 1973; Newman, 1984). בהתייחסות לאמיתות טענה זו לא נתמקד בבעיות החברתיות והבריאותיות הייחודיות לגברים, אף על פי שממצאי מחקרים מוכיחים כי גברים משתמשים יותר בסמים ובאלכוהול, נוטים יותר להיות קורבנות של מחלות, תאונות דרכים ותאונות עבודה, זוכים פחות להיות הורים משמורנים בעקבות גירושם, בין גברים יש יותר חסרי־בית, ועוד. כמו כן, לא נתמקד בקשיים שגברים בחברה בת־זמננו מתמודדים עימם כשהם צריכים להגדיר את תפקידיהם בחברה משתנה (Cose, 1995), כשרבים מהם, שלא כמו בעבר, נוטים יותר ויותר לקחת על עצמם אחריות ותפקידים שכרוך בהם טיפול בבני משפחה תלויים, כמו ילדים, זקנים, הורים חולים (Kramer & Lambert, 1997), ואשר בעקבותיהם הם יכולים לחוות רמות גבוהות של עומס ודיכאון (Yee & Schulz, 2000).

על מנת לבחון טענה זו נערוך בדיקה שתתבסס על מחקרים שבחנו את תגובותיהם של גברים ונשים במעברי חיים שעוברים שני המינים, מעברים שכרוכים

בהם אוכדנים ותהליכי התאבלות, כמו הגירה, גירושים ומוות של ילד, הורה או בן־זוג. נתמקד במעברי חיים המוכרים בספרות המקצועית כמצבים ו/או תהליכים שבעטיים נשים חוות קשיים, בעיות, ומצוקות רגשיות ונפשיות.

גירושים, הגירה וכמובן מותו של אדם קרוב הם אירועים ו/או תהליכים מלחיצים בעלי השלכות לטווח המידי והארוך יותר. אוכדן תינוק מייד לאחר לידתו מוכר בספרות המקצועית כאירוע טראומטי בעל השלכות מיידיות ומתמשכות על שני ההורים. במחקר איכותני שערך קימבל (Kimble, 1991), שראיין שמונה אבות שנתיים אחרי שחוו מוות של תינוקם שאך זה נולד, הוא מצא שמרבית האבות מתארים תגובות רגשיות חזקות כמו בכי, דיכאון, היסטריה ותחושת בדידות. במחקר נוסף שבדק אבות שחוו מוות של תינוק שאך נולד, האבות דיווחו על השפעות ארוכות־טווח שהתבטאו בהימנעות ממצבים שקשורים לאוכדן גם חמש שנים לאחר אירוע המוות (Bryant, 1989).

בניסיון לבדוק את ההבדלים בין המינים בהסתגלות לאוכדן בן־זוג הציגו סטרוכה וסטרוכה (Stroebe & Stroebe, 1983), שהתפרסמו כחקר השכול, את השאלה "מי סובל יותר?" (Who suffers more?), נשים או גברים, בעקבות אוכדן בן־זוג. הם התבססו על מחקרים ארוכי־טווח שנערכו במקומות שונים ואשר בדקו את הביטויים הבולטים של התאבלות, נורמלית ופתולוגית: מצוקה נפשית, דיכאון, מחלות נפש, מחלות פיזיות, מוות והתאבדות. מסקנתם הייתה שאם בכלל קיימים הבדלים בין גברים לנשים בתגובות לאוכדן בן־זוג, הם מצביעים בכיוון על כך שגברים הם אלה שסובלים יותר.

בחנית השפעתם של גירושים על גברים מצביעה על תמונה דומה. אוכדן מרכזי שחווים גברים בגירושים נובע מהשינוי בתפקידם ההורי, כשהילדים עוברים בדרך כלל למשמורת אמותיהם, והאבות הופכים להיות הורים לא־משמורנים. בספרות ניתן למצוא התייחסות מוגבלת בלבד לאוכדן הרגשי ששינוי זה גורם (Arendell, 1992; Dreyfus, 1979; Nielsen, 1999; Umberson & Williams, 1993).

אחת ההנחות של אנשי מקצוע היא שאוכדניהם של גברים בגירושים אינם רבים וגם כשהם הופכים להיות הורים לא־משמורנים בעקבות גירושים האוכדן אינו נורא, כיוון שממילא הם משמשים בדרך כלל הורה משני לילדיהם. המחקר על אבות לא־משמורנים, לעומת זאת, מדווח על ייסורים נפשיים רבים שהם חווים. ממצאי מחקרים נראה בעקביות שגברים חווים רגשות חזקים של אוכדן, עצב, בדידות ותחושת חוסר־שייכות (Hetherington, Cox, & Cox, 1981; Keshet & Rosenthal, 1978; Wallerstein & Kelly, 1980), כמו גם על תחושה של חוסר־כשירות (Hetherington & Cox, 1985; Kissman, 1997) הורוים (Grief, 1979; Jacobs, 1983; Lehr & Macmillan, 2001; Minton & Pasley, 1996; Riessman, 1990; Umberson & Williams, 1993), או כפי שטוענת ארנדל

(Arendell, 1992): "גברים הם הקורבנות הלא-מוכרים של גירוישים" (שם, עמ' 580). גם הגירה מארץ לארץ ומתרבות לתרבות הוכרה בספרות כמעבר מלחיץ שמביא בעקבותיו לעתים קרובות התאבלות על אובדן משפחה, חברים, שפה, מוסיקה, אוכל, ועוד, אוכדנים שעלולים לאיים על זהותו של המהגר ולהעלות את רמת פגיעותו למחלות נפש.

לדוגמה, מחקרם של סלגאדו די סנידר, סרוונטס ופדילה (Salgado de Snyder, Cervantes & Padilla, 1990) שבדק 593 מהגרים מקסיקנים לארה"ב ששהו בה בממוצע 2.2 שנים. המחקר בדק את ההבדלים בין גברים לנשים ברמת הלחיץ והמצוקה. הם מצאו אמנם שנשים סבלו יותר מגברים ממצוקה נפשית, אך הבעיות לא היו ייחודיות לנשים וגם גברים סבלו ממצוקות אלה.

התמונה המתקבלת מראה שגברים סובלים במצבי מעבר ואובדן לא פחות מנשים, ובמקרים רבים אף יותר. מה אם כן מונע מעובדים סוציאליים להבחין בסבלם של הגברים? אחת התשובות האפשריות לשאלה זו טמונה בתגובותיהם ה'אחרות' של גברים, תגובות שונות, ואולי פחות ברורות, מאלה של נשים. בהמשך ברצוני להציג את ההבדלים הפוטנציאליים בין דרכי התגובה של גברים ונשים לאובדנים הכרוכים במעברי חיים אלה. אציג את ההבדלים תוך התייחסות לשלושה היבטים עיקריים: מתי גברים מתחילים את תהליך ההתאבלות, איך הם מתאבלים, ועל מה הם מתאבלים, כל זאת תוך השוואה לנשים.

הבדלים בתהליך ההתאבלות

עיתוי תחילת ההתאבלות

מחקרים שבחנו את השפעת מותו של תינוק על שני ההורים מצאו הבדלים בעיתוי שבו אמהות מבטאות את יגונן לעומת זה של אבות. ממצאי מחקרים מראים בעקביות שאמהות מבטאות מייד לאחר המוות מגוון רגשות, כמו: צער, עצב ויגון, בעוד שאבות מאופקים יותר בשלב המייד שלאחר המוות. נמצא שאבות נוטים בשלב הראשוני להפגין יותר שליטה עצמית, וביטויים רגשיים מתועלים לרוב לכעס ובעיקר כלפי הצוות הרפואי (Stinson, Lasker, Lohmann, & Toedter, 1992). רגשות אחרים פחות מוחצנים, כמו יגון, עצב, צער ומצוקה, לא נצפים אלא לאחר זמן. במחקר זה נמצא שהאמהות אשר חוו רמות גבוהות של יגון מייד לאחר האובדן חוו ירידה ברמות היגון לאחר שנתיים. לעומת זאת, בערך 30% מהאבות הראו עלייה ברמת היגון שנתיים לאחר האובדן. ממצאי המחקרים עולה שאבות מגיבים קשה כמו אמהות לאובדן תינוקן, אלא שהתגובה באה במועד אחר

(De Frain, Matens, Stork, & Stork, 1990–1991). בעוד שאמהות מדווחות על רמה גבוהה מאוד של עצב, צער ויגון מייד לאחר האובדן, מרבית האבות חוו או דאגה רבה לאמהות. את יגונם שלהם הם חווים רק בעיתוי מאוחר יותר, ורבים מהם סובלים ממצוקה רגשית עוד זמן רב לאחר האובדן. החוקרים מציעים הסברים רבים להבדלים אלה, הסברים שמרביתם מבוססים על ציפיות חברתיות שונות מגברים ומנשים במצבי מצוקה ואובדן.

מחקרים על מות בן-זוג מלמדים על מגמה דומה. מרבית הנשים חוות את המצוקה הרגשית מייד עם המוות, בעוד שהגברים חווים את המצוקה רק לאחר זמן, ומצוקותיהם מתמשכות על פרק זמן ארוך. ממחקר-אורך שנערך על ידי בארסן וגרוואנו (Baarsen & Groenou, 2001) על הסתגלות של אלמנים ואלמנות בנקודת זמן ראשונה עם חלוף פחות מ-7 חודשים, ובנקודת זמן שנייה כ-14 חודשים לאחר המוות, עולה שנשים שיתפו ברגשותיהם מייד לאחר מות בעליהן, בעוד הגברים החלו לשתף ברגשותיהם רק כשנה ויותר לאחר מות נשותיהם. בבדיקה של עשרות מחקרים שערכו סטרובה, סטרובה וסכות (Stroebe, Stroebe, & Schut, 2001) על הבדלים בין המינים בהסתגלות לאובדן בן-זוג הם ניסו לתת מענה לשאלה מתי מגיעה לשיאה הפגיעות לתחלואה או תמותה בקרב מתאבלים. בהתבסס על ממצאי עשרות מחקרים הם הגיעו למסקנה שהעיתוי של שיא הפגיעות שונה בקרב גברים בהשוואה לזה של נשים. בעוד נשים פגיעות יותר מייד לאחר אובדן בן-הזוג, הגברים פגיעים יותר לאחר זמן. במחקר השוואתי בין גברים ונשים שערכו בירהאלס ואחרים (Bierhals et al., 1996) על הבדלים באבל מורכב בקרב מבוגרים השתתפו 97 נבדקים, מהם 26 אלמנים ו-71 אלמנות. משך הזמן שחלף מאז המוות היה כ-4 שנים והטווח נע בין 5 חודשים ל-18 שנים. ממצאי המחקר מראים הבדלים ניכרים בין גברים לנשים. גברים מגלים רמות נמוכות של סימפטומטולוגיה בשלב הראשוני ורמות גבוהות מאוחר יותר.

תמונה דומה מתקבלת גם בהתייחס לאובדנים שחווים נשים וגברים בעקבות גירושם. מחקרים אמפיריים המשווים בין הלחץ וההסתגלות של גברים ונשים בגירושם מספקים עדויות עקיפות לכך שנשים מתחילות את התהליך הנפשי מוקדם יותר מגברים, ורבות מהן חוות את הלחץ של סיום הנישואין מוקדם יותר בתהליך הפרידה מאשר גברים. ממצאי מחקרים מלמדים שנשים חוות את רמת הלחץ הגבוהה ביותר, המתבטאת במחשבות אובססיביות על הפרידה הצפויה, תגובות סומאטיות כמו כאבי ראש, כאבי שרירים והתנהגויות נסיגה והסתגרות בתקופה שלפני קבלת ההחלטה להתגרש, בעוד גברים חווים את רמות הלחץ הגבוהות ביותר אחרי שמתקבלת ההחלטה להתגרש (Albrecht, 1980; Bloom & Caldwell, 1981; Chiriboga & Cutler, 1977; Hagestad & Smyer, 1982; Harvey, Wells & Alvarez, 1978).

מחקרים על הגירה מצביעים על מגמה דומה. לדוגמה, החוקרים וואלש והורנצ'יק (Walsh & Horenczyk, 2001) שבדקו כמחקר איכותני את ההבדלים בתגובותיהם של גברים ונשים בעקבות הגירה, מצאו הבדלים בעיתוי התגובות לאובדן. נמצא שגברים הגיבו ברמות גבוהות של לחץ עוד לפני ההגירה, בעוד גברים כלל לא חשבו על האובדנים שכרוכים בהגירה אלא לאחר שהיא נחווה בפועל.

ביטויי ההתאבלות

מהמחקרים שהוצגו לעיל ומרכיבים אחרים שבחנו הבדלים בתגובותיהם של גברים לנשים בעקבות מוות, גירושים והגירה, נמצא כי ההבדל בביטויי היגון בעקבות האובדן היה שונה לא רק בהתייחס לזמן אלא גם בהתייחס לאופן שבו היגון בא לידי ביטוי. בעוד שגברים נטו לבכות, לשתף ברגשותיהן ולהרגיש מדוכאות, גברים הביעו את יגונם לרוב בדרכים עקיפות שאינן דומות לביטויי ההתאבלות הנשיים. גברים רבים נמנעו מלבטא את רגשותיהם ככל הקשור לאובדן (Frantz, 1984) והיו פחות נכונים לדבר על האובדן (De Frain, 1991). גם מחקר שבדק את תגובותיהם של גברים ונשים למות הוריהם מצא כי נשים הגיבו בצורה שונה מזו של גברים. בעוד הנשים ביטאו את יגונן בצורה גלויה יותר, הגברים נטו להיות בשליטה על רגשותיהם. היוצא מהכלל היה רגשות אשמה, אותם חוו הגברים ברמות גבוהות מאלה שחוו הנשים ככל הקשור לטיפולם בהורה והיותם עם ההורה שנפטר (Moss, Resch, & Moss, 1997). חוקרים רבים מראים שגברים מבטאים את יגונם בדרכים עקיפות. רבים מהם מדווחים על עלייה בלחץ הדם, כאבים גופניים, אובדן תיאבון והרגשת תשישות (Hughes & Page-Lieberman, 1989), ובמקרים רבים הם מבטאים את הדיכאון בצורה מוסווית, כמו גורם בלתי־מודע להתמכרות ולאכזריות (Stroebe, Stroebe, & Schut, 2001).

תמונה דומה מתקבלת גם ביחס לאובדנים שחווים נשים וגברים בעקבות גירושים, כשהממצאים מצביעים על כך שגברים מתאבלים בצורה שונה מנשים. הספרות מלמדת שגברים נוטים לבטא את יגונן בדיכאון (Bruce & Kim, 1992), בביטוי רגשי מילולי (Riessman, 1990) ובחיפוש עזרה (Duran-Aydintug, 1998). לעומת זאת, נמצא שמרבית הגברים הגרושים מגיבים לאובדנם על ידי העלאת הפעילויות, סומאטיזציה, ו/או ריפוי עצמי עם אלכוהול וסמים. מקנרי ופרייס (McKenry & Price, 1991) הבחינו שגברים ממהרים יותר להחליף את בנות־הזוג לנישואין בבנות־זוג אחרות למין, ושהם מנהלים את חייהם בצורה יותר תזויתית. ריסמן (Riessman, 1990) מדווחת שגברים נוטים יותר מנשים להשקיע את עצמם בעבודה אחרי הגירושים, למקד את לחצי האובדן בגוף יותר מאשר ברגשות, ובמקרים רבים – להתמודד עם לחציהם באמצעות שתייה מרובה של אלכוהול (20%)

מהגברים לעומת 10% מהנשים במדגם שלה), בהסברים שהם משתמשים באלכוהול כאמצעי עיקרי לשחרור הלחץ אחרי הגירושים. מקורות אחרים נותנים תמיכה לממצאים אלה (Mandell, 1995; Umberson & Williams, 1993).

על מה מתאבלים?

ממצאי מחקרים שבחנו את ההבדלים בין גברים לנשים במעברי חיים אלה מגלים שמלבד העיתוי השונה, והדרך השונה שבה מבטאים גברים ונשים את מצוקותיהם, קיימים גם הבדלים במקורות המצוקה ובתחומים שעליהם גברים מתאבלים לעומת אלה שעליהם מתאבלות נשים. בגירושים ממצאים שונים מלמדים שאבות גרושים נוטים להתאבל על אובדן רעיותיהם הרבה פחות מאשר על אובדן ילדיהם, בתיהם ושגרת חיי המשפחה. גייקובס (Jacobs, 1983), על סמך ניסיונו הקליני עם אבות גרושים, טען שחלק מהגברים לעולם אינם מתאבלים על אובדן בת־זוגם, אלא מתמקדים באופן בלעדי בהתאבלות על שינוי יחסיהם עם ילדיהם. ריסמן (Riessman, 1990), שהתבססה במחקרה על ראיונות־עומק עם 52 גברים גרושים ו־52 נשים גרושות, מדווחת בצורה דומה, שגברים נוטים להתאבל על העדר ילדיהם והמשפחה, ולא על אובדן בת־זוגם. היא מצטטת את אחד הגברים: "העובדה שהם לא איתי, זה היה הדבר הקשה ביותר. רק לעזוב את האישה לא היה נורא כל־כך, אבל לעזוב את המשפחה" (עמ' 156). בניגוד לכך עולה מעדויות קליניות שנשים נוטות יותר להתאבל על יחסי הנישואין (Gray & Merrick, 1996). רבות מהנשים מתאבלות על בעליהן פעמיים: פעם כבן־זוג ופעם כהורה (Riessman, 1990).

מחקרים שהתמקדו בהשלכות ההגירה על הסתגלותם של גברים ונשים מגלים גם הם שהגורמים ללחץ שונים אצל נשים ואצל גברים. ממחקרם של בידר, עבר־הדני ודינור (Baider, Ever-Hadani & DeNour, 1996), שבדקו את תהליך ההסתגלות ואת המצוקה הנפשית של מהגרים מברית־המועצות לישראל אצל 365 עולים חדשים, עולה שבעוד המקור העיקרי ללחץ בקרב גברים הוא המצב הכלכלי, בקרב נשים ההיבט החברתי הוא גורם הלחץ העיקרי. החוקרים טוענים שנשים מסתגלות מהר יותר לשוק העבודה הישראלי, הן יותר מוכנות לעשות שינוי בעיסוקן, והן סובלות מרמות נמוכות יותר של תסכול בהתייחס לתנאי עבודה בהשוואה לגברים. כשהחוקרים התמקדו בבדיקת ההשפעה של הסטטוס על רמת המצוקה הם מצאו בקרב נשואים (שאמורים לחוות תמיכה מבני־זוגם), שגברים דיווחו על מצוקה יותר מאשר נשותיהם, ובמיוחד יותר דיכאון, חרדה וחרדה פובית. החוקרים וואלש והורנצ'יק (Walsh & Horenczyk, 2001), שבדקו את ההבדלים בין תגובותיהם של גברים ונשים בעקבות הגירה, מצאו גם הם הבדלים בתחומים שבהם הרגישו נשים אובדן לעומת התחומים שבהם האובדן נחוה אצל הגברים. כעוד הנשים חוו את

קשיי ההגירה במונחים של אוברן הבית ואוברן אנשים הקרובים להן, הרי הגברים חוו אוברן של העצמי שלהם במונחים של קומפטנטיות והצלחה. מממצאי המחקרים שהוצגו מתקבלת תמונה המראה שמצוקותיהם של גברים במעברי חיים קשים הכוללים אוברנים מסוגים שונים מתבטאות בעיתוי שונה מזה של נשים, בדרכים שונות מזו של נשים ולעיתים המצוקה נובעת מאוברנים בתחומים שונים מאלה של נשים. עם זאת, מממצאי המחקר עולה בבירור שגברים סובלים ממצוקות וקשיים במצבי מעבר אלה. התמונה המתקבלת מעלה את השאלה מדוע, אם כך, גברים אינם מבקשים עזרה.

בקשת עזרה והצעת עזרה

נכונות לבקש עזרה

הספרות המחקרית על תהליך בקשת עזרה חוזרת ומדגישה כי מגדר הוא אחד החוזאים העיקריים של הנכונות לבקש עזרה, כשלגברים נטייה נמוכה בהרבה מאשר לנשים לבקש עזרה (Ashton & Fuehrer, 1993; Boldero & Fallon, 1995; Cohen, 1998; Guttman & Lazar, 1998). מחקרים שהתמקדו בבדיקת תגובותיהם של גברים ונשים בעקבות מוות של אדם קרוב (Carroll & Shaefer, 1994), קשיים בעקבות הגירה (Walsh & Horenczyk, 2001), כאב ולחץ בעקבות גירושים (Duran-Aydintug, 1998; Geoffrey, 1997; Lehr & Macmillan, 2001; McKenry & Price, 1991; Myers, 1989; Solomon & Levy, 1982; Eiser & Havermans, 1992), מראים שגברים נוטים באופן משמעותי לחפש עזרה מקצועית פחות מאשר נשים.

חוקרים שדנו בסוגיה של חיפוש עזרה מקצועית מעלים כמה הסברים לנכונות הנמוכה של גברים לחפש ולבקש עזרה. הסבר אחד המבוסס על תיאוריית המגדר בנושא חיפוש עזרה מציג את הטענה שחיפוש עזרה מזוהה עם הסטריאוטיפ המסורתי של התפקיד הנשי, ולכן בקשת עזרה יוצרת איום משמעותי על תפיסת הגבר את תפקידו ועל הערכתו העצמית (Fisher, Nadler & Whitcher-Alagna, 1982). הסבר אחר מבוסס על ההנחה שמתן ביטוי לרגשות והיכולת לספר על בעיות יכולה להיות השפעה שונה בקרב שני המינים. הודאה בבעיות נפשיות אינה גורעת מתדמיתה של האישה, מכיוון שהנורמות הנשיות מאפשרות ביטוי רגשות (Briscoe, 1982), ועל כן נשים יכולות לפנות אל מקורות עזרה ולהיעזר בהם (Rickwood & Braithwaite, 1994). בניגוד לכך גברים אמורים להדחיק את רגשותיהם, שכן נורמות גבריות אינן מעודדות התחלקות ברגשות

(Cunningham, 1990; Lewis & Lewis, 1977). הסבר נוסף קושר זאת ליכולת של נשים לזהות יותר טוב בעיות נפשיות או רגשיות של עצמן, נשים נוטות יותר מגברים להישען על מערכות חברתיות (Newman, 1984), יש להן ביטחון רב יותר ביצירת קשר עם מקורות עזרה, קל להן יותר לחלוק מידע, וקל להן לדבר על בעיות נפשיות וחברתיות (Corney, 1990).

הימנעות גברים מחיפוש עזרה, גם כאשר הם חווים רמות גבוהות יחסית של מצוקה רגשית-נפשית, למשל בעקבות מוות, גירושים, או הגירה, יכולה להיות מובנת לאור תהליכי החיברות שהם עוברים והציפיות החברתיות מהם. התפיסה שאומרת "גבר חייב להיות חזק" ו"בלתי-חלוי" מציגה גברים המחפשים עזרה כחלשים, פגיעים, ולא קומפוטנטיים (Carverhill, 1997; Myers, 1989). גברים אמורים להתנהג כמי שנותנים תמיכה לאחרים, ובעיקר למשפחותיהם (Cook, 1988), מצב היוצר קונפליקט תפקידי לגברים המחפשים תמיכה וחושפים בכך את רגישותיהם ופגיעותם (Stinson et al., 1992). הציפייה מגברים שיהיו "רציונליים", והאיסור על ביטוי רגשי על ידי גברים, מותירה גברים רבים בחשש מהצפה על ידי רגשות אינטנסיביים (Cook, 1988; Rabinowitz & Cochran, 2002), פחד שככל הנראה תורם גם לאי-רצונם לחפש עזרה נפשית (Diedrich, 1991).

הצעת עזרה מקצועית

עיון בספרות על הפלה, גירושים, הגירה ומוות מראה שגברים חווים קשיים רגשיים רבים במעברי החיים השונים. ממצאים אלה וקודמיהם, המעידים שגברים מתקשים לבקש עזרה גם כאשר הם חווים רמות גבוהות יחסית של מצוקה רגשית-נפשית, מעלה את הסוגיה של ייזום הגשת עזרה.

אוכלוסיות שאותרו על ידי אנשי מקצוע ואובחנו כאוכלוסיות שעלולות להיות בסיכון אם לא תוצע להן עזרה, למשל בשל גילן, כמו ילדים וקשישים, הפכו להיות אוכלוסיות יעד שעזרה מוצעת להן בצורה יזומה. האם הרגישות המקצועית לצרכים הייחודיים של קבוצות מסוימות מתגלה גם בהתייחס למגדר? או במילים אחרות, מהממצאים המראים שלגברים יש בעיות ומצוקות, ומהמחקרים המראים שגברים ממעטים בבקשת עזרה, עולה השאלה: האם העבודה הסוציאלית לקחה על עצמה להציע עזרה מקצועית לגברים?

עיון בספרות המחקרית מגלה שמעט עזרה רגשית, אם בכלל, מוצעת לגברים במעברי חיים נורמטיביים. וואלש והורנצ'יק (Walsh & Horenczyk, 2001), שבדקו את מצבם של גברים ונשים שהתמודדו עם הגירה, מצאו שעזרה מקצועית כלל לא הוצעה לגברים. לר ומקמילן (Lehr & MacMillan, 2001), שחקרו גברים גרושים שחיפשו עזרה, מצאו שמרביתם לא מצאו שירותים בקהילה שמיועדים לגברים,

וכשפנו לשירותים מקצועיים רבים מהם נתקלו בתגובות דחייה, כמו: "אנחנו לא מתעסקים עם גברים" או "אנחנו לא עובדים עם גברים". נראה שהיום, כמו בעבר, "במרבית הארצות עובדים סוציאליים בארגונים שונים מתנהגים ומתייחסים לגברים בצורה שגובלת בהפליה בפועל" (יפה, 1983). יתרה מזאת, ריאן, פוק והוקינס (Ryan, Fook, & Hawkins, 1995) ערכו מחקר שנמשך כחמש שנים, ועקב אחרי תפיסותיהם ורצונותיהם של 39 סטודנטים לעבודה סוציאלית (32 נשים ו-5 גברים) במהלך הכשרתם למקצוע ושלוש שנים לאחר גמר לימודיהם. הם מצאו שמרבית המשיבים, ללא קשר למינם, דיווחו על אירצון, ולעיתים אף על סירוב, ליצור קשר טיפולי עם גברים. נראה כי התמונה שנתגלתה לפני עשרים שנה (יפה, 1983) דומה לזו המשתקפת כיום, וכי מעבר להיותו מקצוע נשי (Weick, 2000), הוא גם מקצוע עם גישה נשית המשרת בעיקר נשים (Kosberg, 2002).

יתרה מזאת, מחקרים מראים שאם מוצעת לגברים עזרה מקצועית, לרוב היא מכוונת לעזור לגבר לתפקד טוב יותר כבן-זוג או הורה, כלומר שיפור המצב או התנאים של מי שנמצא בחברתו של הגבר המטופל. הגישה הטיפולית במקרים כאלה היא בעיקר גישה חינוכית-הדרכתית או גישה קוגניטיבית, ופחות גישה טיפולית ששמה את הצרכים הרגשיים של המטופל במרכז. מרבית ההתערבויות המוצעות לאבות נשואים הן פסיכו-חינוכיות (Levant, 1990), עם דגש על למידה ורכישת מיומנויות בתחום ההורות. ההתערבויות המיועדות לאבות גרושים מדגישות את תגובות הילדים לפרידה ולגירושים, היבטים ייחודיים לאבהות ללא משמורת, והדגשת החשיבות של המשך היחסים בין ההורים הגרושים. מפגשים מוקדשים גם להיבטים תפקודיים כמו הקשבה אקטיבית, משא ומתן, תכנון ופתרון בעיות (Devlin, Brown, Beebe & Parulis, 1992; Hall & Kelly, 1996; Warren & Amara, 1984). לגישה פסיכו-חינוכית, עם המרצת התפקוד האבהי, יש יתרונות, ועם זאת, היא אינה מכוונת להתמודד עם ההיבטים הרגשיים הכרוכים בגירושים (Spanier & Casto, 1979). גם בעקבות מות ילד מוצעת עזרה מקצועית לגברים, אלא שגם כאן הגישה היא קוגניטיבית ברובה ומכוונת בעיקרה לעזור לגבר להיות עזר לאשתו (Murray, Terry, Vance, Battistutta & Connolly, 2000). התייחסות אל הגבר כאל אובייקט שיש להציע לו כפרט עזרה לטובתו הישירה והמיידית שכיחה פחות, וגם בתוכניות ההתערבות המוצעות לגברים נראה שאנשי המקצוע ממשיכים להזניח את החלקים הרגשיים של הגברים, חלקים שממילא (להערכת אנשי המקצוע) אינם מפותחים דיים.

לאור הנאמר לעיל, עולה השאלה: מדוע מטפלים, המספקים עזרה רגשית רחבה לנשים במצבי מעבר ומשבר, מציעים עזרה רגשית מועטה יחסית לגברים במצבים אלה? החוקרים שבחנו סוגיה זו מעלים מספר הסברים. סיבה אחת, שמועלית על בסיס מחקרים שבדקו את יעילותן של תוכניות התערבות להורים בעקבות מוות של

ילדים) (Hobfoll & Lerman, 1989; Meth & Pasick, 1990; Murray et al., 2000; Stinson et al., 1992; Walsh & Horenczyk, 2001), היא שמטפלים מאמינים שגברים יכולים להפיק פחות תועלת מנשים מהתערבות רגשית. הסבר נוסף קושר זאת לאי-יכולתם של אנשי המקצוע לראות את מצוקותיהם של גברים מעבר לכעס, לזעם ולהתנהגויות שגברים לעיתים מבטאים (Martin & Doka, 1992; Myers, 1989; Stinson et al., 2000). הסבר נוסף המהווה הרחבה של ההסבר הקודם, ומתבסס על הממצאים שהוצגו לעיל, קושר זאת ליכולתם של אנשי המקצוע לזהות את המצוקה הרגשית הסמויה של גברים. ייתכן שמרבית אנשי המקצוע אשר חונכו על התפיסה ה"נשית" לביטוי רגשות אינם מזהים ו/או מכירים את דרכי הביטוי והעיתוי שבהם מבטאים גברים את מצוקותיהם. תפיסתם המגדרית של העובדים הסוציאליים הופכת את הגברים לפונים "שכוחים" או "זנוחים", כפי שציין זאת יפה (1983), ומותרת את הגבר, על פי תפיסתם של לזר, שגיא ופרייזר "מחוץ למפה הקוגניטיבית" של רבים מאנשי המקצוע (Lazar, Sagi & Fraser, 1991).

השלכות והמלצות

מאמר זה אינו יוצא מנקודת מוצא אנטי-פמיניסטית, ולא מתוך אוריינטציה פרו-גברית. הוא נובע מערכים בסיסיים של העבודה הסוציאלית, ערכים המעניקים מנדט לתפיסה שווה ולא מפלה לכל אדם נזקק, או לכל קבוצה שיש לה צורך. מחויבות העבודה סוציאלית לשוויון בין המינים, לצדק חברתי ולמניעת בעיות מחייבת התייחסות לצרכים של גברים, בנוסף להתייחסות לצרכים של נשים. מחויבות כזו דורשת מחקר, פרקטיקה וחינוך בעבודה סוציאלית שיתמקדו בגברים לא יותר, אבל גם לא פחות משיתמקדו בנשים. התעלמות או המעטה בערך המצוקות, הבעיות והצרכים של גברים עלול להחליף אי-צדק אחד בעבר עם אי-צדק אחר בהווה (Kosberg, 2002).

תשומת הלב המקצועית לצרכים המיוחדים של נשים בקורסים של עבודה סוציאלית ובספרות של עבודה סוציאלית היא ללא ספק חיונית, אך העדר תשומת לב או תשומת לב מעטה ללקוחות ומטופלים גברים עלולים ליצור תפיסה מוטעית, הן בקרב אנשי מקצוע והן בקרב סטודנטים בתהליך ההכשרה למקצוע, שצורכיהם של הגברים פחות חשובים ושמעורבות העבודה הסוציאלית עמם פחות חשובה. חוסר ידע על בעיותיהם ומצוקותיהם של גברים, על הדרכים, העיתוי והתחומים שבהם מתבטאים קשיים אלה, וידע על תפקידי המגדר המקשים על גברים לחפש עזרה ולהשתמש בשירותים, עלול להציב את העובדים הסוציאליים כשהם לא מוכנים

כאנשי מקצוע לספק התערבויות רגישות ויעילות, התערבויות שמטרתן לעזור לגברים שמתמודדים עם בעיות נורמטיביות וייחודיות.

יש להדגיש עם זאת שגם אם העבודה הסוציאלית תיקח על עצמה לתת מענה לצורכיהם של גברים, יהיה הדבר כרוך בקשיים רבים, ונראה כי יהיה זה אתגר שלא פשוט ובוודאי לא קל יהיה לעמוד בו. קל יותר להציע עזרה למי שיודע, מכיר ומסוגל להודות שיש לו בעיה, אך גברים מתקשים להכיר ולהודות בקיומה של בעיה, הם נמנעים מבקשת עזרה, ולעתים קרובות הם טוענים שאין להם כל צורך בה. יותר מספק לעבוד עם מי שמוזהה את רגשותיו ומבטא אותם בדרכים ישירות ומילוליות; אך לגברים קשה לזהות ולבטא את רגשותיהם. נוח יותר לעבוד עם מי שהסיטואציה הטיפולית שבה יושבים שני בני אדם ומדברים באינטימיות מוכרת לו והוא מרגיש בה בנוח; אך גברים רבים מרגישים אי־נוחות במצבי אינטימיות.

על מנת לתת את הטיפול המתאים לצרכים של כל אדם, גבר או אישה, יש להעלות את הרגישות של עובדים סוציאליים וסטודנטים לעבודה סוציאלית לשונות מגדרית. תשומת הלב שמוקדשת בעבודה סוציאלית לשונות תרבותית היא רבה, והיא מתבטאת הן בתחום המחקרי, הן בתחום הפרקטי והן בכל הקשור לחינוך לעבודה סוציאלית. מערכת החינוך לעבודה סוציאלית הכירה בצורך להפנות את תשומת הלב לשונות תרבותית בכל תוכנית לימודית של עבודה סוציאלית. הכרה זו נתנה לגיימצייה ומנדט והקצתה משאבים להוראת הרגישות התרבותית ולהפעלתה בכל התערבות מקצועית, פרטנית, קבוצתית וקהילתית.

כדאי לשים לב לעובדה שלמרות השינויים שחלו בחלוקת התפקידים בין המינים במשפחה, ובאיטיות – גם בחברה, חשוב לקחת בחשבון שגברים שנמצאים כיום בשלבים מתקדמים במחזור החיים עברו תהליכי חיברות שחינכו אותם על ערכים גבריים מסורתיים שלעיתים קרובות עודדו הבלגה, עצמאות, הסתמכות על עצמם וכוח. גברים אלה אינם אמורים להודות בכך שיש להם בעיות, הם אינם אמורים לבטא רגשות מסוימים כמו פחד, עצב וכאב, אינם אמורים לחפש עזרה ולקבלה מאחרים, ורבים מהם מרגישים אי־נוחות בסיטואציות אינטימיות.

על מנת לשפר את תשומת הלב ואת ההתייחסות לצרכיה של קבוצה זו, כמו לצרכיה של כל קבוצה המקבלת מעט שירותים, חייבת ראשית כול להיות הכרה בקיומם של הבעיות והצרכים הייחודיים המאפיינים קבוצה זו. לפיכך, על מנת לחקור את הדרכים והאופנים שבהם מבטאים גברים את מצוקותיהם וקשייהם במעברי חיים (נורמטיביים ולא נורמטיביים) כדאי להקדיש משאבים לאיסוף, לארגון ולהצגה של בעיותיהם, של מצוקותיהם ושל צורכיהם הייחודיים של גברים.

בנוסף, על מנת לאפשר לגברים להיענות או לקבל עזרה שתוצע להם, עלינו כאנשי מקצוע להגדיל את הידע שברשותנו באשר לדרכים המתאימות להציע לגברים עזרה, ולוותר על התפיסה שגברים אינם רוצים או אינם יכולים לקבל עזרה. יש

לבדוק אילו סוגי עזרה מתאימים לגברים בנסיבות חיים שונות, מתי מתאים להציע אותה ובאיזה אופן, על מנת שלא תידחה על הסף.

ייתכן שגברים ייענו להצעת עזרה ואולי אף יחפשו עזרה נפשית אם השירות יתאים לצורכיהם על פי התפיסה של שירות מותאם למגדר. לדוגמה, למרות שינויים מרחיקי לכת בשירותי הרווחה נראה שארגון שעות עבודה של שירותי הרווחה בארץ, הן במחלקות לשירותים חברתיים והן במסגרות טיפוליות אחרות, כמו בריאות הנפש ובתי חולים כלליים, שבהן בשעות הערב המאוחרות מרבית העובדים אינם עובדים או עובדים כמתכונת מצומצמת, מונע מגברים במקרים רבים את האפשרות להיפגש עם עובדים סוציאליים. אמנם גם נשים נפגעות מהגבלת שעות הקבלה, אך שיעורן של הנשים שעובדות יום מלא קטן בהרבה משיעור הגברים שעושים זאת. מצב זה לא רק מונע את האפשרות להציע לגברים עזרה באופן שיוכלו לקבלה, אלא הוא מחזק את התפיסה הסטיגמטית המוסווית, המציגה גברים כמי שאינם משתפים פעולה, אינם מוכנים ואינם יכולים ליהנות מהשירותים הטיפוליים המוצעים להם. שינוי שהוא טכני בלבד לכאורה בשעות העבודה עשוי להיות לסמן ואף להביא בעקבותיו שינוי של ממש ביכולת של גברים לקבל עזרה ובאפשרויות שיעמדו בפני העובדים הסוציאליים להציע עזרה. האמת היא, ששינוי כזה יתאים לצרכיו של כל מי שעובד יום מלא; וכך יכול להיות ששינוי כזה, שמוצע על סמך הסתכלות שוויונית, אם כי לאו דווקא פמיניסטית, ישרת היטב גם את האינטרסים של נשים שחורגות מהדפוס המסורתי של אישה שמקדישה את עצמה בראש וראשונה לביתה.

יצירת יחסי עזרה של עובדים סוציאליים (שהם ברוב המקרים עובדות סוציאליות) עם גברים מחייבת התייחסות להשפעת מין המטפל על המטופל. מטפלים ואנשי מקצוע שעובדים עם אנשים מקבוצות ומתרבויות שונות יודעים שהרקע של איש המקצוע, כולל גילו, צבעו, מוצאו ודתיותו יכול להשפיע על הפקת התועלת, ההמשכיות והיעילות של ההתערבות (Matsuoka & Sorenson, 1991). מיומנותו של איש המקצוע חשובה אמנם יותר מאשר מינו, ועם זאת המין הוא משתנה בעל השפעה על יחסי העזרה שיווצרו, אם בכלל. לדוגמה, יש הטוענים שבחברות פטריארכאליות גברים מרגישים לעיתים קרובות אי־נוחות עם אנשי מקצוע שהן נשים, ללא קשר למקצועיותן וניסיונן (Scher, 1990). אחרים לעומת זאת, טוענים שכיוון שנשים נחשבות אחראיות על הרווחה הרגשית של חברי המשפחה, מטפלת אישה עשויה להתקבל ביתר קלות, בעוד חשיפה בפני איש מקצוע גבר יכולה לגרום להלבנת פנים (Brice-Baker, 1996).

על מנת להבין יותר טוב את תגובותיו של גבר למינו של איש המקצוע יש צורך לבחון סוגיה זו במחקרים. עד אז, נראה כי התייחסות למגדר כאל משתנה בעל השפעה על גברים בהיענות להצעת עזרה ובמידת שיתוף הפעולה לאחר יצירת הקשר הראשוני תאפשר לאנשי מקצוע לעשות הערכה רגישה ואולי מכווננת יותר.

התנועה הפמיניסטית עוררה את המחשבה על האופן שבו תפקידי הנשים בחברה ובתרבות השפיעו על הדרך שבה נשים תופסות את עצמן ואת העולם. אחת ההנחות העיקריות שהולידה מחשבה זו בהקשר של קשר טיפולי ושל יחסי עזרה היא, שיש להבין נשים בהקשר של תפקידיהן ושל מגבלות המתלוות אליהם. התנועה הפמיניסטית עוררה את ההכרה שגברים גם הם עלולים להיות קורבנות של תפקידי המגדר שחונכו לקראתם. יחד עם זאת, חשוב להדגיש שבעוד שנשים דוכאו על ידי תפקידיהן, גברים הפכו מאופקים ומוגבלים ביכולתם לזהות ולבטא רגשות בצורה ישירה, להכיר בבעיות ובמצוקות ולבקש עזרה (Scher, 1990).

הטענה שהאידיאולוגיה הפמיניסטית תיטיב לא רק עם נשים אלא שיש בכוחה לעורר את תשומת הלב גם למצבם ולייחודיות צורכיהם של גברים טרם התממשה בתחום העבודה הסוציאלית. עד עתה נראה שהעבודה הסוציאלית, כמקצוע שאמור לצמצם את מצוקותיהם של אנשים ולשפר ולפתח את יכולותיהם להתמודד בחיי היומיום ובמעברי חיים שונים, טרם הכירה באוכלוסיית הגברים כאוכלוסיית יעד. זאת למרות ההכרה שגם גברים סובלים ממצוקות ובעיות, ועל אף הידיעה שלגברים קושי רב בבקשת עזרה. נראה כי הגיעה שעתה של העבודה הסוציאלית לתת מענה למצוקותיהם ולקשייהם של גברים תוך אימוץ התפיסה האומרת שמי שאינו יודע לבקש יש לעזור לו, כפי שנכתב בהגדה של פסח: "ושאינו יודע לשאול, את פתח לו". במילים אחרות, מי שאינו יודע לבקש עזרה ומי שאינו מכיר בכך שהוא זקוק לעזרה, חובה עלינו להציע לו עזרה גם מבלי שיבקש זאת.

מקורות

אלקרנאוי, ע. (1998). תרומת הגישה ההבנייתית לפרקטיקה המקצועית בחברה רב־תרבותית, חברה ורווחה, י"ח, 253–267.

יפה, א. (1983). מעמדו של האב בשירותים לרווחת הילד: הפונה הזנוח. חברה ורווחה, ה', 126–133.
 פלג־אורן, ז. (2002). מודל להתערבות קבוצתית עם ילדים מכורים לסמים. חברה ורווחה, כ"ב, 361–376.
 רבין, ק. (עורכת) (1999). להיות שונה בישראל: מוצא עדתי ומין בטיפול בישראל. תל־אביב: רמות.
 רבין, ק., וגור, ע. (2002). הקדמה: פמיניזם ועבודה סוציאלית מציאות, אתגרים ודילמות בשנות האלפיים. חברה ורווחה, כ"ב, 411–416.

Albrecht, S. (1980). Reactions and adjustment to divorce: Differences in the experiences of males and females. *Family Relations*, 29, 59–68.

Arendell, T. (1992). The social self as gendered: A masculinist discourse of divorce. *Symbolic Interaction*, 15, 151–181.

- Ashton, W.A., & Fuehrer, A. (1993). Effects of gender and gender role identification of participant and type of social support resource on support seeking. *Sex Roles, 28*, 461–476.
- Baarsen, B., & Groenou, M. (2001). Partner loss in later life: Gender differences in coping shortly after bereavement. *Journal of Loss and Trauma, 6*, 243–262.
- Baider, L., Ever-Hadani, P., & DeNour, A. (1996). Crossing new bridges: The process of adaptation and psychological distress of Russian immigrants in Israel. *Psychiatry, 59*, 175–183.
- Ben-David, A., & Ben-Ari, A. (1997). The experience of being different: Black Jews in Israel. *Journal of Black Studies, 27*, 511–527.
- Bierhals, A., Frank, E., Prigerson, H., Miller, M., Fasiczka, A., & Reynolds, C. (1996). Gender differences in complicated grief among the elderly. *Omega: Journal of Death and Dying, 32*, 303–317.
- Bloom, B., & Caldwell, R. (1981). Sex differences in adjustment during the process of marital separation. *Journal of Marriage and the Family, 43*, 693–701.
- Boldero, J., & Fallon, B. (1995). Adolescent help-seeking: What do they get help for and from whom? *Journal of Adolescence, 18*, 193–209.
- Brice-Baker, J. (1996). Jamaican families. In M. McGoldrick & J.K. Pearce (Eds.), *Ethnicity and family therapy* (pp. 85–96). New York: The Guilford Press.
- Briscoe, M. (1982). Sex differences in psychological well-being. *Psychological Medicine, Monograph Supplement 1*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Bruce, M., & Kim, K. (1992). Differences in the effects of divorce on major depression in men and women. *American Journal of Psychiatry, 149*, 914–917.
- Bryant, M. (1989). Commentary: Fathers grieve, too. *Journal of Perinatology, 9*, 437–441.
- Carroll, R., & Shaefer, S. (1994). Similarities and differences in spouses coping with AIDS. *Omega: Journal of Death and Dying, 28*(4), 273–284.
- Carverhill, P. (1997). Bereaved men: How therapists can help. *Psychotherapy in Private Practice, 16*(4), 1–15.
- Chiriboga, D., & Cutler, L. (1977). Stress responses among divorcing men and women. *Journal of Divorce, 1*, 95–106.
- Chodorow, N. (1978). *The reproduction of mothering*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Cohen, B. Z., Guttman, D., & Lazar, A. (1998). The willingness to seek help: A cross-national comparison. *Cross-Cultural Research, 32*, 342–357.
- Collison, B. (1981). Counseling adult males. *Personnel and Guidance Journal, 29*, 219–222.
- Cook, J. (1988). Dad's double binds: Rethinking fathers' bereavement from men's studies perspective. *Journal of Contemporary Ethnography, 17*, 285–308.
- Corney, R. H. (1990). Sex differences in general practice attendance and help-seeking for minor illness. *Journal of Psychosomatic Research, 34*, 525–534.
- Cose, E. (1995). *A man's world: How real is male privilege? How high is the price?* New York: Harper Collins.
- Cunningham, J. (1990). Becoming men and women. In P.C.L. Heaven & V.J. Callan (Eds.), *Adolescence: An Australian perspective* (pp. 135–150). Sydney: Harcourt Brace Jovanovich.

- De Frain, J. (1991). Learning about grief from normal families: SIDS, stillbirth and miscarriage. *Journal of Marital and Family Therapy, 17*, 215–223.
- De Frain, J., Martens, L., Stork, J., & Stork, W. (1990-1991). The psychological effects of a stillbirth on surviving family members. *Omega: Journal of Death and Dying, 22*, 81–108.
- Devlin, A., Brown, E., Beebe, J., & Parulis, E. (1992). Parent education for divorced fathers. *Family Relations, 41*, 290–296.
- Diedrich, P. (1991). Gender differences in divorce adjustment. In S. Volgy (Ed.), *Women and divorce, men and divorce*. New York: The Haworth Press.
- Dreyfus, E. (1979). Counseling divorced father. *Journal of Marital and Family Therapy, 79–85*.
- Duran-Aydintug, C. (1998). Emotional support during separation: Its sources and determinants. *Journal of Divorce and Remarriage, 29*(3/4), 121–141.
- Eiser, C., & Havermans, T. (1992). Mothers' and fathers' coping with chronic childhood disease. *Psychology and Health, 7*, 249–257.
- Ellis, J. (1996). Community interventions for helping isolated and underserved elders. *Journal of Gerontological Social Work, 26*(3/4), 145–157.
- Fisher, J.D., Nadler, A., & Witcher-Alagna, S. (1982). Recipients' reactions to aid. *Psychological Bulletin, 91*, 27–54.
- Frantz, T. (1984). Helping parents whose child has died. In T. Frantz (Ed.), *Death and grief in the family* (pp. 11-26). Rockville, MD: Aspen Systems.
- Geoffrey, G. (1997). Group work with noncustodial parents. In G. Geoffrey & E. Paul (Eds.), *Group work with populations at risk* (pp. 84–94). New York: Oxford University Press.
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Gove, R., & Tudor, J. (1973). Adult sex roles and mental illness. *American Journal of Sociology, 78*, 812–835.
- Gray, C., & Merrick, D.S. (1996). Voice alterations: Why women have more difficulty than men with the legal process of divorce. *Family and Conciliation Courts Review, 34*, 240–251.
- Grief, J. (1979). Fathers, children, and joint custody. *American Journal of Orthopsychiatry, 49*, 311–319.
- Hagestad, G., & Smyer, M. (1982). Dissolving long-term relationships: Patterns of divorcing in middle age. In S. Duch (Ed.), *Personal relationships*. London: Academic Press.
- Haj-Yahia, M. M. (1995). Toward culturally sensitive intervention with Arab families in Israel. *Contemporary Family Therapy, 17*, 429–447.
- Hall, S., & Kelly, K. (1996). Noncustodial fathers in groups: Maintaining the parenting bond. In M. Adronico (Ed.), *Men in groups: Insights, interventions and psychoeducational work* (pp. 243–256). Washington D.C.: American Psychological Association.
- Harvey, J.H., Wells, G.L., & Alvarez, M.D. (1978). Attribution in the context of conflict and separation in close relationships. In J. H. Harvey, W. Ickes, & R. Kidd (Eds.), *New directions in attribution research* (pp. 235–260). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Hetherington, M., & Cox, M. (1985). Long-term effects of divorce and remarriage on the adjustment of children. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry, 24*, 518–530.

- Hetherington, E.M., Cox, M., & Cox R. (1981). The aftermath of divorce. In E.M. Hetherington & R.D. Parke (Eds.), *Contemporary readings in child psychology* (pp. 234–249). New York: McGraw-Hill.
- Hobfoll, S. E., & Lerman, M. (1989). Predicting receipt of social support: A longitudinal study of parents' reactions to their child's illness. *Health Psychology, 2*, 82–91.
- Hughes, C., & Page-Lieberman, J. (1989). Fathers experiencing a perinatal loss. *Death Studies, 13*, 537–556
- Jacobs, J. (1983). Treatment of divorcing fathers: Social and psychotherapeutic considerations. *American Journal of Psychiatry, 140*, 1294–1299.
- Keshet, F., & Rosenthal, M. (1978). Fathering parental separation. *Social Work, 23*, 11–18.
- Kimble, D. (1991). Neonatal death: A descriptive study of fathers' experience. *Neonatal Network, 9*(8), 45–50.
- Kissman, K. (1997). Noncustodial fatherhood: Research trends and issues. *Journal of Divorce and Remarriage, 28*, 77–88.
- Kosberg, J. I. (2002). Heterosexual males: A group forgotten by the profession of social work. *Journal of Sociology and Social Welfare, 24*(3), 51–70.
- Kramer, B. J., & Lambert, J. D. (1997). Caregiving as a course transition among older husbands: A prospective study. *The Gerontologist, 39*, 658–667.
- Lazar, A., Sagi, A., & Fraser, W. (1991). Involving fathers in social services. *Children & Youth Services Review, 13*, 287–300.
- Lehr, R., & Macmillan, P. (2001). The psychological and emotional impact of divorce: The noncustodial fathers' perspective. *Families in Society, 82*, 373–382.
- Levant, R. (1990). Psychological services designed for men: A psychoeducational approach. *Psychotherapy, 27*(3), 309–315.
- Lewis, C.E., & Lewis, M.A. (1977). The potential impact of sexual equality on health. *New England Journal of Medicine, 297*, 863–869.
- Mandell, D. (1995). Fathers who don't pay child support: Hearing their voices. *Journal of Divorce and Remarriage, 23*, 85–116.
- Martin, T., & Doka, K. (2000). *Men don't cry, women do*. Philadelphia, PA: Brunner/Mazel.
- Matsuoka, A., & Sorenson, J. (1991). Ethnic identity and social service delivery: Some models examined in relation to immigrants and refugees from Ethiopia. *Canadian Social Work Review, 8*, 255–268.
- McKenry, P., & Price, S. (1991). Alternatives for support: Life after divorce A literature review. *Journal of Divorce and Remarriage, 15*(3/4), 1–19.
- Meth, R., & Pasick, R. (1990). *Men in therapy: The challenge of change*. New York: Guilford Press.
- Minton, C., & Pasley, K. (1996). Fathers' parenting role identity and father involvement: A comparison of nondivorced and divorced, nonresident fathers. *Journal of Family Issues, 17*, 26–45.
- Moss, M., Resch, N., & Moss, S. (1997). The role of gender in middle-age children's responses to parent death. *Omega: Journal of Death and Dying, 35*(1), 43–65.
- Murray, J., Terry, D., Vance, J., Battistutta, D., & Connolly, Y. (2000). Effects of a program of intervention on parental distress following infant death. *Death Studies, 24*, 275–305.

- Myers, M. (1989). *Men and divorce*. New York: The Guilford Press.
- Newman, P. (1984). Sex differences in depressive symptoms. *Research in Community Mental Health, 4*, 301–323.
- Nielsen, L. (1999). Demeaning, demoralizing, and disenfranchising divorced dads: A review of the literature. *Journal of Divorce & Remarriage, 31*(3/4), 139–177.
- Norman, J., & Wheeler, B. (1996). Gender sensitive social work practice: A model for education. *Journal of Social Work Education, 32*, 203–213.
- Proctor, E., & Davis, L. (1994). The challenge of racial differences: Skills for clinical practice. *Social Work, 39*, 314–323.
- Rabinowitz, F., & Cochran, S. (2002). *Deepening psychotherapy with men*. Washington D.C.: American Psychological Association.
- Rickwood, D. J., & Braithwaite, V. A. (1994). Social psychological factors affecting help-seeking for emotional problems. *Social Science and Medicine, 39*, 563–572.
- Riessman, C. (1990). *Divorce talk: Women and men make sense of personal relationships*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- Ryan, M., Fook, J., & Hawkins, L. (1995). From beginner to graduate social worker: Preliminary findings of an Australian longitudinal study. *British Journal of Social Work, 25*, 17–35.
- Salgado de Snyder, N., Cervantes, R., & Padilla, A. (1990). Gender and ethnic differences in psychosocial stress and generalized distress among Hispanics. *Sex Roles, 22*, 441–453.
- Scher, M. (1990). Effect of gender role incongruities on men's experience as clients in psychotherapy. *Psychotherapy, 27*, 322–326.
- Solomon K., & Levy, N. (Eds.) (1982). *Men in transition: Theory and therapy* New York: Plenum Press.
- Spanier, G., & Casto, R. (1979). Adjustment to separation and divorce: A qualitative analysis. In G. Levinger & O. Moles (Eds.), *Divorce and separation: Context, causes, and consequences* (pp. 221–227). New York: Basic Books.
- Stinson, K.M., Lasker, J.N., Lohmann, J., & Toedter, L.J. (1992). Parents grief following pregnancy loss: A comparison of mothers and fathers. *Family Relations, 41*, 218–223.
- Stroebe, M., & Stroebe, W. (1983). Who suffers more? Sex differences in health risks of the widowed. *Psychological Bulletin, 93*, 279–301.
- Stroebe, M., Stroebe, W., & Schut, H. (2001). Gender differences in adjustment to bereavement: An empirical and theoretical review. *Review of General Psychology, 5*, 62–83.
- Umberson, D., & Williams, C. (1993). Divorced fathers, parental role strain and psychological distress. *Journal of Family Issues, 14*, 378–400.
- Wallerstein, J., & Kelly, J. (1980). *Surviving the breakup*. New York: Basic Books.
- Walsh, S., & Horenczyk, G. (2001). Gender patterns of experience in social and cultural transition: The case of English-speaking immigrants in Israel. *Sex Roles, 45*, 501–528.
- Warren, J., & Amara, A. (1984). Educational groups for single parents: The parenting after divorce programs. *Journal of Divorce, 8*, 79–96.
- Weick, A. (2000). Hidden voices. *Social Work, 45*, 395–402.
- Yee, J. L., & Schulz, R. (2000). Gender differences in psychiatric morbidity among family caregivers: A review and analysis. *The Gerontologist, 40*, 147–164.